

גיליון 96 << אפריל 2024

דפי קשר

בית טרזין קרן להנצחת זכר חללי גטו טרזין

80 שנה אחרונה המשחוח באושוויץ - ביזקנאו

מה בגיליון

10	טקס יום הזכרון לשואה ולגבורה - מדליקי המשואות	2	בבית
	"משחקים בצל המשרפות - מעון הילדים במחנה המשפחות בבירקנאו" / קטעי מאמר מתוך: רות בונדי, "שורשים עקורים"	3	שלכם
12		4	חדשות בית טרזין
	מן הארכיון, שלמה דיאמנט ארכיטקט ופסל / ד"ר תרזה מייזלס	8	המרכז החינוכי/נועה דוד
15		9	ספרים חדשים בהוצאת בית טרזין

מערכת

עריכה וצילום: צוות בית טרזין עיצוב: סטודיו אורני דרורי, חיפה

בשער: בלוק הילדים במחנה המשפחות אושוויץ-בירקנאו, דיטה קראוס

אירועים קרובים בבית טרזין

בית וינה, גבעת חיים איחוד	טקס יום הזיכרון לשואה ולגבורה תשפ"ד	09:45	יום ב'	6.5.2024
איצטדיון גבעת חיים איחוד	טורניר זיכרון "ליגה טרזין"	15:00	יום ג'	7.5.2024
בית טרזין	כנס שנתי	10:00	יום ו'	24.5.2024
ZOOM	מגוון הרצאות מקוונות	20:00	ימי א' לסירוגין	2.6.2024

להרשמה: 058-6369515, 04-6369515 info@bterezin.org.il נשמח לראותכם בין אורחינו

קול קורא

"מפראג לפראג", מסע בעקבות שורד

בית טרזין בשיתוף עם עמותת MEMO מגרמניה מארגן מסע שיחל בפראג וימשיך דרך טרזין, אושוויץ ודכאו

בעקבות סיפורו של השורד מקס מרדכי לבני.

הקבוצה תהיה מורכבת מ-10 ישראלים

ו-10 אירופאים בגילאי 23-35.

מדריכים מקצועיים ומנוסים ילוו את המסע

שיתקים בין התאריכים 10-23/7/2024.

דמי השתתפות: 300 אירו

להרשמה ופרטים נוספים:

ליאורה לבני כהן 050-7501172

דוא"ל cohenyas@inter.net.il

שלום לכל חברי הבית

שקרה בדרום, ואמנם, זהו עולם המושגים שהכי קרוב לתיאור הטבח הבלתי יתואר. עבור רבים, הפכה לפתע השואה להיות מאד רלוונטית. למטבע הלשון "לעולם לא עוד" נוסף סימן שאלה. ישראלים שחיו בביטחון ושלווה חשים את האדמה רועדת תחת רגליהם. מה תפקידו של בית טרזין בימים כאלה?

בחודש הראשון לאחר פרוץ המלחמה בעזה, כאשר בית טרזין עמד שומם ממבקרים החלטנו שזה הזמן לבקר את השורדים, לשאול לשלומם ולחזק אותם. ביקורים כאלה הם חוויה עבורנו, קבלת הפנים תמיד חמה ואוהבת ויש חוט של אופטימיות מסוימת שעובר כמעט בין כל השורדים. מביקורים אלה צמחה תובנה חנקה דרורי ניסחה את מה שאמרו השורדים בצורות שונות - "עכשיו רע, ויהיה רע וכואב ועצוב, אבל זה יעבור, ואחר כך יגיעו ימים טובים". בתחילת מרץ כשהייתי בכנס באושוויץ לציון 80 שנה לחיסול הטרנספורט הראשון ל"מחנה המשפחות", נשאלתי על ידי הסטודנטים הצעירים שהתלוו למסע, האם אני רואה אור בקצה המנהרה במצב בעזה. למרות התחושות האישיות הקשות שלי, לא יכולתי שלא להשיב - אם שורדי השואה שאנו מכירים הצליחו לעבור את הזוועות האיומות, לבנות את חייהם מחדש ולהביט אל העתיד בתקווה, אנתנו חייבים גם כן. בתפילה לחזרת החטופים במהרה ולימים של שקט ושלום,

שלכם,
תמי קינברג,
מנכ"לית בית טרזין

חצי השנה האחרונה הייתה הנוראית בתולדות מדינת ישראל. אמנם כבר חזרנו בבית טרזין לעבוד באופן מלא, אך אי אפשר לומר שחזרנו לשגרה. המלחמה, החטופים והנרצחים נמצאים ברקע כל הזמן. בשבעה באוקטובר השתלבו מאורעות ההווה עם הדי העבר באופן מצמרר.

השבת הנוראה תפסה אותנו בשיא הפעילות. אירועים ומפגשים היו מתוכננים, קבוצות תלמידים רבות שהיו אמורות לצאת למסע לפולין קבעו ביקור הכנה לקראת המסע במרכז החינוכי שלנו, תוכננו מפגשי נוער ישראלי עם נוער גרמני וצ'כי ועוד פעילויות רבות שהתבטלו בעקבות המצב. הצוות סירב להרים ידיים וברוח מקימי הבית, הוחלט להמשיך את הפעילות התרבותית למרות הכל. את מפגש דורות ממשיכים החלטנו לקיים באופן פיזי בנובמבר, וזה היה מרגש ומחמם את הלב לראות את הבית מלא שוב באנשים. אירוע גדול נוסף שנדחה היה כנס לציון 80 שנה לגירוש יהודי דנמרק לגטו טרזיינשטאט, בשיתוף עם שגרירויות דנמרק ושבדיה. קיימנו אותו באופן מקוון, בחנוכה, כאשר בפתיחת האירוע הדליקה שני שביט, נכדתו של ראובן פישרמן שורד הגטו מדנמרק, את נרות החנוכה.

בחודש יוני 2023 מלאו 100 שנה להולדתה של רות בונדי ז"ל. האירוע שתוכנן לציון התאריך יצא לפועל רק באפריל השנה, וכפי שאומרים - מוטב מאוחר מאשר... האירוע היה מאד מוצלח ותוכלו לקרוא עליו בהמשך הגליון.

גם התלמידים חזרו בינתיים לבית טרזין, אבל ההדרכה לא הייתה כבעבר. בהדרכות הראשונות היו מדריכים שחששו כיצד להגיב אם תעלנה שאלות המתייחסות למה שארע בשבעה באוקטובר. ישנו שימוש רב במונחים של "שואה" כאשר מדברים על מה

חג חירות שמח, התחדשות, אחדות והצלחה

מכולנו, צוות בית טרזין

ציור - טרודה גרואג, מתוך חוברת שירים

מפגש שורדים 2023

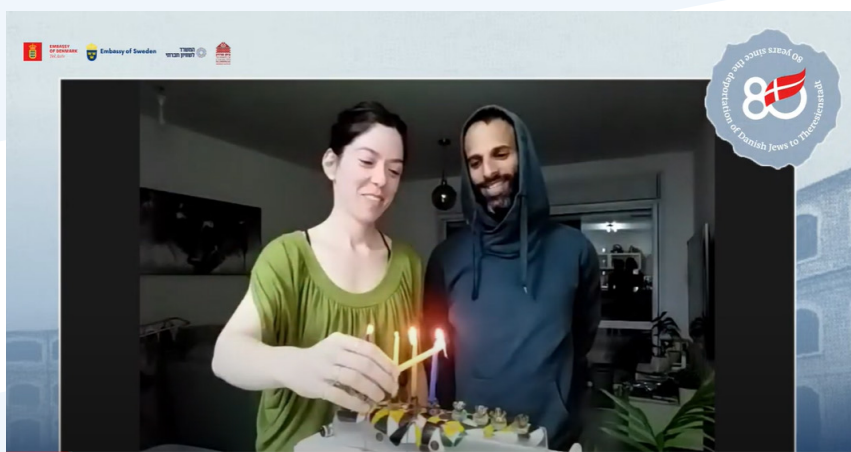
בחודש ספטמבר התקיים בבית טרזין מפגש מרגש של שורדי גטו טרזיינשטאט לכבוד השנה החדשה. המפגש החל בארוחת בוקר, אחר כך הציגה ד"ר תרזה מייזלס, מנהלת הארכיון, פריטים נבחרים מהאוסף והנוכחים שיתפו זכרונות ומידע על הפריטים ועל החיים בגטו בכלל. לסיום הופיע הרכב הדואו אורית אורבך (קלרניט) ועודד שוב (גיטרה) בשירים קצביים משמחים. תלמידי בית הספר "שבילי העמק" העניקו לשורדים מתנה לכבוד החג. ■

כנס דורות ממשיכים

ב24 לנובמבר התקיים בבית טרזין כנס דורות ממשיכים. בני משפחות השורדים הגיעו למפגש, שמטרתו להמשיך את דרכם של מייסדי הבית ושורדי הגטו. לבני הדור הצעיר שלא מכירים וגם לאלו שלא זוכרים, סיפרה ד"ר תרזה מייזלס, מנהלת הארכיון, על הקמת בית טרזין. תרזה הציגה מסמכים מרתקים מהארכיון, מכתבים, תמונות ותוכניות אדריכליות ששפכו אור על הקמת הבית. הקשר הבין דורי בא לידי ביטוי בשיחה בין טל בשן ובתה השחקנית כרמל נצר, ששוחחו על הסבתא והאם רות בונדי ז"ל ומשמעות העברת זכרון השואה לדורות הבאים. ■

כנס לציון 80 שנה לגירוש יהודי דנמרק לגטו טרזיינשטאט

שני שביט מדליקה נרות חנוכה

בחודש דצמבר התקיים כנס מקוון לציון 80 שנה לגירוש יהודי דנמרק לגטו טרזיינשטאט, בהשתתפות שגריר דנמרק בישראל, מר תומאס וינקלר ושגריר שבדיה בישראל, מר אריק אולנהג. ב-9 באפריל 1940 פלשה גרמניה הנאצית לדנמרק. בחודש אוגוסט 1943 הכריזו הגרמנים על ממשל צבאי בדנמרק, ותכננו לשלח את היהודים להשמדה. בתחילת אוקטובר 1943, במבצע הצלה בסיוע המחתרת הדנית, הצליחו 7,200 מיהודי דנמרק (94%) לברוח בסירות לשבדיה. 475 יהודים נתפסו על ידי הגרמנים ונשלחו לגטו טרזיינשטאט.

האירוע נפתח בהדלקת נרות חנוכה. שני שביט, נכדתו של השורד ראובן פישרמן, הדליקה נר רביעי של חנוכה והקהל שר איתה "מעוז צור", השגרירים נשאו ברכה ולאחריהם דיברה ד"ר אורנה קרן-כרמל על הצלת יהודי דנמרק - גם בגטו טרזיינשטאט. ד"ר דב לויטן סיפר על האוטובוסים הלבנים של הצלב האדום השבדי, שהגיעו לגטו באפריל 1945 לחלץ את יהודי דנמרק. את הקלטת האירוע ניתן למצוא באתר האינטרנט של בית טרזין. ■

פרויקט הנצחה - "רכבת אל החופש"

אחים בגיינסקי במרפאה בשוויץ

אחד משיתופי הפעולה המיוחדים של בית טרזין בחודשים האחרונים, ביוזמתו של יעקב בן זאב (סימקוביץ), הוא עם אוניברסיטת סנט גאלן, בשוויץ, המובילה פרויקט הנצחה למבצע ההצלה של הרכבת שיצאה מגטו טרזיינשטאט לשוויץ בחודש פברואר 1945. 1,200 מאסירי גטו טרזיינשטאט התנדבו לצאת בטרנספורט, שהיה האחרון שיצא מהגטו ושונה מכל הקודמים לו. בהגיע הרכבת לסנט גאלן ברכו אותם חברי זעוד ההצלה, שהקימו יהודי שוויץ לסייע ליהודים פליטים והוצאתם ממחנות הריכוז. מבצע ההצלה התאפשר בתיווכו של הנשיא השווייצרי לשעבר, ז'אן-מארי מוסי.

לפרויקט ההנצחה חברו אוניברסיטת קרל מצ'יה ואוניברסיטת ליידן מהולנד, ומטרתו לאסוף מידע על כל אחד מנוסעי הרכבת, וכן להקים אנדרטאות בכל אחד מהמקומות אליהם הגיעו.

ביום השנה ליציאת הרכבת, קיימנו מפגש מקוון שבו הציגו החוקרים את הפרויקט. במפגש השתתפו אחים בגיינסקי וצבי כהן, שהיו על אותה רכבת וסיפרו על חוויותיהם. צוות החוקרים יצא בקריאה לכל מי שיש לו מידע על נוסעי הרכבת ליצור עמם קשר. אם הנכם בני משפחה, מכרים או יש לכם מידע על הרכבת שיצאה ב-5 בפברואר מגטו טרזיינשטאט לשוויץ, אנא צרו קשר עם יעקב בן זאב (סימקוביץ). ■

yaakov@bterezin.org.il

אירוע לציון 100 שנה להולדתה של רות בונדי

מלון דן אכדיה בהרצליה מארח בחצי השנה האחרונה מאות מפונים מדרום הארץ. למרות זאת, ניאות מר עמי פדרמן, מבעלי מלונות דן ובנה של רות פדרמן שורדת גטו טרזיינשטאט, להעמיד לרשותנו את האולם היפה המשקיף אל חוף הים ולארז את הכנס באופן מכובד ונדיב ביותר.

שלושה מרצים נפלאים ריתקו את הקהל, כל אחת ואחד מהם התייחס לפן אחר בדמותה הרב גונית של רות. ראשונה הייתה פרופ' חנה יבלונקה, שדברה על היקלטות שורדי השואה בארץ ותרומתם למדינה, וגם על האופי הצ'כוסלובקי, מה שלוה בהנהוני הסכמה רבים בקרב הקהל. פרופ' נילי כהן שילבה בהרצאתה המרתקת "100 שנים להולדתה של רות בונדי, 100 שנים למותה של פרנץ קפקא" ספרות ומשפט וגם סיפרה על הכרותה האישית עם רות בונדי.

החלק השני של הכנס היה מחויך ומשעשע, כאשר דני קרמן סיפר על עבודתו לצד רות במערכת "דבר היום" והכרותם רבת השנים. לסיום, בחרו טל בשן וכרמל נצר, בתה ונכדתה של רות, להביא סיפורים ומשפטים משעשעים שלה תחת הכותרת - "את מזכירה לי אותי, וזו לא מתמאה". הקהל יצא כשחיוך על פניו ושמץ של אופטימיות בימים טרופים אלו. ניתן לצפות בהקלטת הכנס באתר האינטרנט של בית טרזין. ■

מימין: ד"ר מרגלית שלאין, אווה ארבן, תמי קינברג, פרופ' חנה יבלונקה, טל בשן וקולט אביטל

דני קרמן וטל בשן

פרופ' נילי כהן ועמי פדרמן

80 שנה ל"מחנה המשפחות" / תמי קינברג

פאנל שנערך במסגרת הביקור באושוויץ-בירקנאו. משמאל: תומס קראוס, מיכאלה רוזוב, תמי קינברג, ד"ר יאן רובינק, ד"ר יאנה שפיחלובה, ד"ר רדנה רוטובה

בליל ה-8 במרץ 1944, נשמעה שירה עזה של אלפי אסירים - נשים, גברים וילדים בדרך לתאי הגז. היו אלה אסירי המשלוח הראשון מגטו טרזיינשטאט ל"מחנה המשפחות" בווי באושוויץ - בירקנאו. הם שרו את התקווה, את ההמנון הצ'כי ואת האינטרנציונל, צועדים אל עבר גורל ברור וידוע. שלא כמו הקורבנות שנשלחו ישירות עם הגעתם לתאי הגז, מבלי להעלות בדעתם לאן הם הולכים, לאסירי טרנספורט ספטמבר 1943 מגטו טרזיינשטאט ניתנה "ארכה" של 6 חודשי חיים.

ליד שרידי הבלוקים ב"מחנה המשפחות" נערך טכס אזכרה מרגש, ואחריו סיור. למחרת בבוקר התקיים דיון עם משתתפי המסע ובו עלו שאלות רבות בעיקר בנושא זכרון השואה ומשמעותו. השאלות התייחסו גם לישראל, למשל איך השתלבו השורדים בחברה הישראלית והיחס אליהם, כיצד הדור הצעיר מתייחס לשואה ועוד. לפני החזרה לפראג הספקנו עוד לבקר בבית הכנסת בעיירה אושוניצ'ים שכיום הוא מוזיאון לזכר הקהילה היהודית שהייתה שם.

הקשר בין בית טרזין לאתר הנצחה טרזין ולארגון IDU החל בתקופה בה אלו שניהלו והתנדבו בבית טרזין היו משורדי הגטו. קשר רב שנים זה ממשיך גם כיום בשיתופי פעולה, שמטרתם להנציח את סיפורו המיוחד של גטו טרזיינשטאט.

מלבד הכנס באושוויץ התקיימו אירועי הנצחה נוספים בפראג. ארגון "זכרון דומם" Památník ticha שעומד להקים מוזיאון חדש בתחנת הרכבת בובני, המקום ממנו שולחו היהודים מפראג לטרזין, קיים קונצרט הנצחה. הקונצרט התקיים בארמון יריד הסחר (Veletřní palác) וכלל הצגה מוזיקלית על תזמורת האסירות באושוויץ וקטע מוזיקה מודרני. אירוע נוסף התקיים בבית הכנסת פנקס שעל קירותיו חקוקים שמות הניספים. ■

בכרטיס האישי שלהם צוין עם הגעתם לאושוויץ SB6, כלומר "טיפול מיוחד" (הכוונה להמתה בגז) בעוד 6 חודשים.

בין הנשלחים בטרנספורט זה היה גם המדריך הנערץ פרדי הירש. 80 שנה אחרי, ביום שישי 8/3/2024, יצאנו מפראג בקבוצה שאורגנה על ידי תומס קראוס, מבכירי הקהילה היהודית בצ'כיה וכיום מנהל

הנחת נרות זכרון ליד הריסות הקרמטוריום באושוויץ-בירקנאו

ארגון Terezin Initiative Institute (ITI) לכנס בן יומיים באושוויץ. בין המשתתפים היו ד"ר רובינק, מנהל אתר הנצחה טרזין, שתיים מההיסטוריוניות החוקרות את גטו טרזיינשטאט, דר' רוטובה ודר' שפיחלובה וכן מורים ותלמידים צ'כים.

"קדיש טרזין אוריה"

במסיבת הנובה בשבעה באוקטובר נרצחה אוריה ריקרדו ז"ל, בתה של חני ריקרדו. חני היא מוזיקאית והיסטוריונית, שעוסקת שנים רבות במחקר על אודות המוזיקאים שפעלו בגטו טרזיינשטאט. חני הייתה בת טיפוחיו של פרופ' דיויד בלוך מוזיקולוג, מרצה למוזיקה ופסנתרן, מחשובי החוקרים של המוזיקה שנכתבה בגטו טרזיינשטאט. בימים אלו מסיימת חני לימודי תואר שני במוזיקולוגיה בניו יורק. כיצירת סיום, הלחינה את תפילת האשכבה היהודית העתיקה "קדיש" ושילבה במנגינה ציטוטים של מלחיני גטו טרזיינשטאט. לאחר הירצחה של אוריה, מתוך כאב עצום, הרחיבה חני את היצירה והוסיפה חלק שלם המוקדש לאוריה, ובו ציטוט של השיר שאוריה אהבה, "בסיבוב", של הראפר הישראלי, טונה.

הצטרפו אלינו כדי להצליח להרים את הפרויקט החשוב הזה. **תרומה** דרך אתר האינטרנט של בית טרזין או בהעברה בנקאית: קרן להנצחת זכר חללי גטו טרזין, בנק לאומי סניף 907 חדרה, חשבון מס' 12106/92.

היצירה "קדיש טרזין אוריה" תבוצע בקונצרט שיכלול מוזיקה מגטו טרזיינשטאט. בית טרזין פרס חסותו על הפרויקט המיוחד והמרגש הזה, ונרתם להצלחתו. מקהלה של 60 זמרים תבצע את היצירה ביום השנה לטבח - 7 באוקטובר 2024, במשכן האופרה בתל אביב (האופרה תרמה את האולם במחיר עלות). הקונצרט המרגש מקשר בין העבר להווה בדרך קשה וכואבת. סבא רבא של חני היה חזן בבית הכנסת הפורטוגזי באמסטרדם, סביה של חני נספו בגטו טרזיינשטאט, והגורל שב והכה במשפחה.

הקונצרט יבוצע בתל אביב ובירושלים ואחר כך מתוכננות הופעות בארה"ב, כחלק ממסע הסברה נגד אנטישמיות. ■

זכרון בסלון עמק חפר - מספרי עדויות

המלחמה, ואם ובתה, דור שני ושלישי שמספרות יחד את סיפורה של הסבתא. התהליך כולל מחקר היסטורי וגאוגרפי, מצד אחד, והדרכה כיצד לספר סיפור מעניין, תוך מתן הדגשים הרצויים, מצד שני. חלק מבוגרי הקורס כבר ישתתפו במפגשי "זכרון בסלון" ביום הזכרון לשואה הקרוב. ■

קורס נוסף של מספרי עדויות שואה נפתח בבית טרזין. בקורס לוקחים חלק 20 משתתפים מיישובי עמק חפר, שחוקרים את סיפור משפחתם, ועתידים לספר אותו במפגשי "זכרון בסלון" ביום הזכרון לשואה ולגבורה. הסיפורים מגוונים ומעניינים, וממקומות שונים: מסלובקיה, פולין, הונגריה ורוסיה. בין המשתתפים גם שתי שורדות שואה שהיו ילדות בתקופת

טורניר הזיכרון "ליגה טרזין"

בראשית אוקטובר, חזרנו כמיטב המסורת, לקיים את טורניר הזיכרון המסורתי "ליגה טרזין". בני נוער, שחקני מועדון הכדורגל "מכבי עמק חפר" בניהולו של ויקי גלאם, הגיעו לבית טרזין ושמעו את סיפורה הייחודי של הליגה ששוחקה בגטו טרזיינשטאט בשנים 1943 ו-1944. לאחר ההדרכה, יצאו השחקנים לאצטדיון "גבעת חיים איחוד" לטורניר הכדורגל.

טקס חלוקת המדליות התקיים במעמד ראשת המועצה גלית שאול, ששיבחה את השחקנים והדגישה את חשיבות הספורט בכלל והכדורגל בפרט כחלק משמירה על רוח האדם, ליכוד חברתי, נחישות והתמדה. ■

טקס חלוקת המדליות בטורניר

חדשות המרכז החינוכי

עדכנית. בעקבות כך הבנו שעלינו להתחיל ולקיים שיח בשאלה "כיצד מדריכים את נושא השואה לאחר ה-7 באוקטובר?"

לצורך כך, התחלנו בשיח פנימי של צוות המרכז החינוכי וצוות המוזיאון ולאחריו שיח עם המדריכים ולבסוף עם המורים והצוותים החינוכיים בבתי הספר. בסופו של דבר ביצענו התאמות שונות, לדוגמה בנושאי ההדרכה ושיח החינוכי עם התלמידים. בחודשים שחלפו מאז שפרצה המלחמה הגיעו, לא אחת, קבוצות תלמידים שכללו גם תלמידים שפוננו מדרום הארץ או מצפונה והמדריכים, ברגישות רבה, העבירו את ההדרכות במוזיאון תוך התייחסות למציאות החיים החדשה. בחודשים הקרובים נתחיל בהיערכות לפעילות החינוכית לשנת הלימודים הבאה. ■

במהלך חודשי הקיץ ערכנו במרכז החינוכי הכנות רבות לפעילות החינוכית שעתידיה היתה להתחיל לאחר החגים בחודש אוקטובר 2023. במהלך חודש ספטמבר קיימנו השתלמות למדריכי המרכז החינוכי ולצוות בית טרזין בשלוחה שהקים מוזיאון יד ושם בעיר הבה"דים. במהלך ההשתלמות קיימנו דיון עם שני לוריאי-פרחי ודפנה עמידרור, בנושאים שונים שנוגעים להקמה ולהדרכה בתערוכות היסטוריות ולגיל המודרך.

לצערנו, מלחמת "חרבות ברזל" שפרצה ב-7 באוקטובר 2023 שינתה את מציאות החיים וכמובן את תוכנית העבודה של המרכז החינוכי. כידוע, האירועים הקשים שהתרחשו ב-7 באוקטובר העלו לשיח גם דימויים רבים מתקופת מלחמת העולם השנייה והשואה, ולא אחת מושגים ואירועים היסטוריים קיבלו משמעות רלוונטית

בדרך שונה

סיפור יוצא דופן על אהבה חוצה גבולות ויבשות, תוך כדי מנוסה, כאשר אירוע רודף אירוע והמלחמה מתגלגלת ומתקדמת. פרנץ קרל וולף ומרגיט לבית ליכטנשטרן, שני צעירים יהודים מווינה, פעילים בתנועה הציונית "הבונה". פרנץ קרל היה חברו הטוב של לאו, אחיה של מרגיט ומצא חן בעיניה במיוחד. פרנץ למד בגימנסיה הריאלית בווינה והמשיך בלימודי כימיה, במטרה להשתלב מאוחר יותר במפעל שהיה שייך לסבו ולאביו.

בהולנד, פליטה החיה את חיי השעה. לאחר שפרנץ התבסס קצת בפלשתינה (שם חקר וניהל מאפייה) הוא החל להתכתב עם חברו לאו ופנה דרכו גם אל מרגיט. חליפת המכתבים בין בני הזוג מובאת בספר. המכתבים מתארים את ניסיונותיו הנואשים של פרנץ קרל להשיג סרטיפיקט לארץ ישראל עבור מרגיט. הם מצליחים להתחתן ללא נוכחותו הפיזית של החתן בטקס, אבל אז פולשת גרמניה להולנד והאיחוד המיוחל של בני הזוג נדחה שוב.

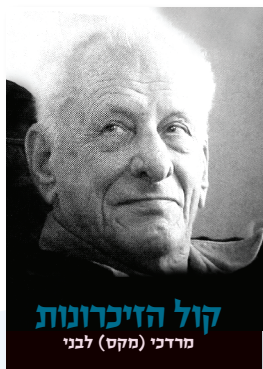
הספר מתאר סיפור יוצא דופן של אהבה בימי מלחמה, ופעילות דיפלומטית שאינה ידועה. דרך המכתבים אנחנו למדים על עובדות היסטוריות קשות ומרגשות, לא רק על שנות מלחמת העולם השנייה אלא גם על העוול הגדול שעשתה ממשלת בריטניה ליהודים בתקופת המנדט הבריטי כשמנעה את כניסתם ואת הצלתם מהתופת באירופה.

המכתבים הובאו לדפוס והספר נערך על ידי בנותיהם של מרגיט ופרנץ קרל, מרים פרגר ורות אלקיביץ. ניתן לרכוש את הספר בבית טרזין. ■

כאשר במרץ 1938 אוסטריה סופחה באנשלוס לגרמניה ופרנץ נרדף ע"י הנאצים כפעיל בתנועה הציונית, הוא הצליח להימלט לפלשתינה. גם למרגיט היה ברור שהיא חייבת לעזוב את וינה. אחיה לאו, שכבר מספר שנים חי בהולנד ופיתח קשרי עבודה וידידות, הצליח באביב 1938 לדאוג לה לאשרת כניסה להולנד ולאישור עבודה.

כבר בווינה הייתה מרגיט מאוהבת בפרנץ קרל, וחיכתה לצעדי התקרבות מצידו. כאשר הגורל הפריד ביניהם מבלי להיפרד ממש, היא נשארה ללא שום תקווה, הוא שם בפלשתינה הרחוקה והיא

קול הזכרונות

בנותיו של מקס, נורית וליאורה מסיימות את הספר בדברים הבאים:

"אבא שלנו מקס, הגה בראשו את הספר הזה, אחרי שהתעוור. כפי שכתב, המילים נוסחו על ידו והושמעו לנו. ידענו שזה אתגר לא קל - מצד אחד אדם בגיל מופלג, שאינו יכול לקרוא את הכתוב, לשנות או לתקן נוסח במו ידיו, ומהצד השני אנחנו, שנדרשנו לחזור ולקרוא

בפניו את הכתוב, כדי שיאשר או ידחה. וכל הזמן, עמד לנגד עינינו התסכול שבמגבלת הראייה, אם לא היה כל כך נחוש, דעתן וחד מחשבה, כל זה לא היה קורה. סיפורים רבים ליוו את ילדותינו והיו מוכרים לנו, עם זאת, בכל פעם צץ ועלה דבר חדש, שהפתיע אף אותנו... לעיתים זלגו דמעות הזדהות וצער, הוא לא יכול היה לראות זאת, ומחינו אותן בדממה. והיו גם פעמים אחרות של צחוק משוחרר, על מעשי משובה של הילד שהיה... משפחתו ומכריו רואים בו סמל ודוגמא, לדרך בה ניתן לצקת משמעות לחיים, גם כשאלו כבר אינם מושלמים".

ניתן לרכוש את הספר בבית טרזין. ■

סיפור חייו של מקס לבני, ילדות ונעורים בפראג, שנות המלחמה, העליה לארץ והתקומה.

וכך כותב מקס בפתיחה לספר: לפני מספר חודשים, חגגתי את יום הולדתי ה-97. במשך כמעט מאה שנות חיי, נאגרו בזיכרוני הרבה מאוד אירועים, שאיש לא זוכר חוץ ממני. רבים מהם אינם מוזכרים באף מקום אחר, ולכן החלטתי לכתוב אותם. יתכן שהצורך בתיעוד הסיפורים עלה לאחר שהפסקתי לראות. התאריכים בטקסט שלי לא תמיד מדויקים. בנוסף, משום שאני עיוור, אינני יכול להקליד את הדברים ולכן בנותיי, נורית וליאורה, ונכדי יובל, עשו זאת במקומי... אני ניסחתי בראשי והכתבתי, וזה שהאזין, הקליד תוך כדי שיחה... סיפור הביא סיפור, חלקם קצרצרים ואחרים ארוכים יותר. בזיכרונותיי כמו בחיים עצמם, משולבים רגעי קושי ועצב עם רגעי שמחה וצחוק.

נשאלתי למי מיועדים הדברים, ולמה רק עכשיו. אני מניח שמפאת גילי המבוגר, רציתי בשימור האירועים והזיכרונות שישנם במוחי. משהו שאותיר בעיקר לבני המשפחה, אך אולי גם לאחרים. ואכן אני מצטער שלא כתבתי את זיכרונותיי מוקדם יותר, כשעוד יכולתי לעשות זאת בעצמי. אך בדרך זו גם זכינו בהרבה זמן משותף, שאין לו תחליף.

מדליקי המשואות

שמואל וינקלר

שמואל, ירקה, וינקלר נולד בשנת 1936 במירוסלב, צ'כוסלובקיה לאדית ופריץ, אח קטן לאווה. לאחר כניסת הגרמנים גורשו בני המשפחה לברנו, ומשם נשלחו בחודש אפריל 1942 לגטו טרזיינשטאט. בגטו עבד אביו כנגר ואמו בסדנת פיצול הנציץ. שמואל נהג לשהות בנגריה ולעזור לאביו. בחודש פברואר 1945, יצאו בני המשפחה בטרנספורט מגטו טרזיינשטאט לשוויץ, המוכר בשם "רכבת אל החופש".

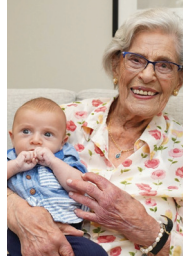

לאחר מספר חודשים חזרה המשפחה לצ'כוסלובקיה. בשנת 1949, עלה שמואל עם אחותו לארץ, במסגרת "עליית הנוער", והתגורר בכפר סאלד ולאחר מכן בגבעת ברנר. בצבא שירת בחיל הים ולאחר שחרורו עבד בצי הסוחר הישראלי.

שמואל ואשתו זאבה מתגוררים בחיפה. ■

אנט אבל

אנט היילברון אבל ואחותה התאומה סטפה נולדו בסובוטיצה, יוגוסלביה בשנת 1924, לאמם תרזה הלר ואביהן הביולוגי ולדימיר. כשהיו התאומות בנות 6 עברה המשפחה לפראג. בשנת 1930, לאחר נישואי האם לארתור היילברון, נולדה אחותן אליזבת. האחיות עתידות היו להישלח במסגרת מבצע ההצלה "קינדרטרנספורט" לאנגליה, אך מאחר שלא ניתן היה להבטיח שיישארו ביחד הוחלט להשאירן בצ'כוסלובקיה. בחודש אוקטובר 1941 גורשו ההורים והאחות הצעירה לגטו לודז', משם לא שבו. אנט גורשה לבדה לגטו טרזיינשטאט בחודש יולי 1942 וסטפה גורשה אל הגטו בחודש דצמבר 1942.

בגטו עבדו האחיות בבית החולים למחלות מידבקות. בחודש דצמבר 1943, נשלחו אנט וסטפה ל"מחנה המשפחות" באושוויץ-בירקנאו. האחיות נבחרו לעבודה בבית חולים במחנה והיו חלק ממערך הניסויים שערך ד"ר יוזף מנגלה בתאומים. בחודש ינואר 1945, יצאו בצעדת מוות לגרמניה ושחררו במחנה מאלכוב. בשנת 1949, עלו אנט ובעלה ירקה לישראל והתיישבו בקיבוץ גבעת חיים, ובשנת 1964 עברה המשפחה לאוסטרליה, שם התגוררה גם סטפה עם משפחתה. אנט מתגוררת עד היום במלבורן אוסטרליה. סטפה נפטרה בשנת 2019. ■

נפתלי פירסט

ואחיו הועברו לבלוק 29, בלוק הילדים, ומשם נשלחו לעבודת כפייה בחווה חקלאית בקרבת מקום. עם פינוי המחנה יצא נפתלי בצעדת מוות לבוכנוואלד, שם שוחרר בחודש אפריל 1945. בתום המלחמה התאחדו ארבעת בני המשפחה בברטיסלבה. בשנת 1949, עלה ארצה במסגרת "עליית הנוער" והגיע לקיבוץ מענית. בצבא שירת בנח"ל. בשנת 1954, התחתן עם רותי ולשניים נולדה בת. כיום, נפתלי, גר עם בת זוגו טובה בחיפה. ■

נפתלי (דיורו) פירסט נולד בשנת 1932 בפטרז'לקה (Petrzalka) צ'כוסלובקיה, למרגיט וארתור, אח קטן לשמואל. בחודש מרץ 1942, התנדב אב המשפחה לעבור עם המשפחה למחנה העבודה והריכוז סרד, שם שהו עד חודש אוגוסט 1944, אז הצליחו לברוח אך נתפסו והוחזרו למחנה. בחודש נובמבר 1944, הועלו בני המשפחה על רכבת לאושוויץ-בירקנאו. נפתלי

מדליקי המשואות

הוגו מרום ז"ל

הוגו (Meisl) מרום נולד בשנת 1928 בברנו, צ'כוסלובקיה, בן לפאבל וארנה, אח להנס ולרודולף. בחודש אוגוסט 1939 נשלחו הוגו ורודי לאנגליה, יחד עם עוד כ-200 ילדים, במסגרת מבצע ההצלה "קינדרטרנספורט", שארגן סר ניקולס ווינטון. השניים הגיעו תחילה לצפון לונדון, ובעקבות הפצצות הגרמנים עברו לבדפורד.

כל בני משפחתו שנשארו בצ'כוסלובקיה למעט בת-דודה אחת נספו בשואה. באנגליה השתתף הוגו בגדנ"ע אוויר של חיל האוויר המלכותי. בתום המלחמה שב יחד עם רודי לצ'כוסלובקיה. בראשית 1948 השתתף בקורס טיס של חיל האוויר הצ'כי באולומוץ ובשנת 1949 הגיע לישראל ושובץ בטייסת 100 של חיל האוויר.

הוגו היה ממקימי בית הספר לטיסה של חיל האוויר בבסיס סירקין ולאחר שחרורו מצה"ל מונה לטייס הניסוי של משרד הביטחון. הוגו נפטר בשנת 2018. את המשואה לזכרו של הוגו מרום תדליק בתו, איבי פוליג. ■

רפאל ידידיה

רפאל ידידיה נולד בברלין בשנת 1938 להוריו גיאורג וליסי פרוינד. בחודש אוקטובר 1942, גורשו בני המשפחה לגטו טרזיינשטאט, שם היו כלואים עד לשחרור הגטו בחודש מאי 1945. לאחר סיום המלחמה הגיעו בני המשפחה למחנה העקורים דגנדרוף. רפי בן השבע הצטרף לקבוצת ילדים יתומים, שהתארגנה לעלייה לארץ במסגרת "עליית הנוער" והגיע עמם לארץ באוניית המעפילים "קדמה" באביב 1948.

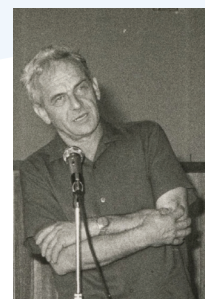
לאחר שהות במוסדות חינוכיים שונים הגיע לקיבוץ מסילות, בו התגורר מספר שנים, ומשם התגייס לנח"ל. כשנתיים לאחר שחרורו עבר לתל אביב ועבד כנהג משאית. בשנת 1964 התחתן עם פרידה, השניים מתגוררים היום בראשון לציון. ■

וילי גרואג ז"ל

בגטו עבד תחילה כעגלון ולאחר כשנה, בקיץ 1943, מונה למדריך ואב הבית של מעון הנערות דוברות הצ'כית L 410. עם תום המלחמה עסק וילי במציאת מסגרות לילדים יהודים, שנותרו לבדם, העברתם לבתי יתומים, לאנגליה והעלאתם לארץ ישראל. באביב 1946 עלה וילי לישראל והשתקע בקיבוץ מענית עם אשתו מרים ובתם חוה, שנולדה בגטו. מרים נפטרה מפוליו בחודש ספטמבר 1946. וילי נישא בשנית לתמר.

וילי היה ממקימי בית טרזין והיה פעיל בעמותה במשך שנים רבות. וילי נפטר בשנת 2001. את המשואה לזכרו של וילי ידליק נכדו, איתי גרואג. ■

וילי (ווילהלם) גרואג נולד בחודש אוגוסט 1914 באולומוץ להוריו עמנואל (עמו) וגרטודה (טרודה) אח ליאן וגוסטב לב.

לפני הכיבוש הגרמני למד כימיה בפראג וקיבל תואר דוקטור. לאחר כיבוש צ'כוסלובקיה והקמת הפרוטקטורט הצטרף לתנועת הנוער "המכבי הצעיר" ועבד כמורה בבית הספר של עליית הנוער בפראג. בתנועה גם פגש את מרים (Marie) מדלה, עימה התחתן באוקטובר 1941. בחודש יולי 1942, גורשו השניים, יחד עם הוריו של וילי, לגטו טרזיינשטאט, שם שהו עד לשחרור הגטו במאי 1945.

משחקים בצל המשרפות מעון הילדים במחנה המשפחות בבירקנאו (מתוך: רות בונדי, שורשים עקורים)

של ארובות המשרפות המעלות אש ועשן יומם ולילה? נכון, אפשר היה לעצור את תעשיית המוות זמן מה לפני בוא המשלחת, אפשר היה להסביר שארובות המשרפות הן ארובות של מפעלי תעשייה שהאסירים מועסקים בהם. גם התנאים הקשים במחנה המשפחות ונתוני הרעב התחלואה בו אינם תומכים בה: בתוך שישה חודשים מתו כמעט רבע מן האסירים שהגיעו בספטמבר 1943 "מוות טבעי" מחולשה וממחלות, ומראה הנותרים דיבר בעד עצמו.

הסברה השנייה קשורה בשמועות שהחלו להגיע לגטו טרזין על אודות המתה המונית במזרח: מחנה המשפחות הוקם כדי להגיע את הקורבנות לעתיד ולהגן את הידיעות על השמדה המונית שהחלו לחלחל גם לעולם החופשי, בייחוד דרך שווייץ. כבר ימים ספורים אחרי בואם הורשו אסירי מחנה המשפחות לכתוב מ"מחנה העבודה בירקנאו שליד נוי-ברון" גלויות של שלושים מילים למשפחותיהם וחבריהם בגטו טרזין וליהודים המעטים שעדיין נותרו מחוץ למחנות ולגטאות, בעיקר בזכות נישואים ללא-יהודים. ייתכן גם שמחנה המשפחות הוקם משתי הסיבות גם יחד. עד כאן ההיגיון. אבל כיצד תוסבר העובדה שבכרטסת האסירים במחנה הראשי באושוויץ נרשמה ליד שמותיהם של אנשי טרנספורט ספטמבר ההערה SB (ראשי תיבות של: Sonderbehandlung, טיפול מיוחד) כעבור שישה חודשים? הישארותם בחיים הוגבלה מראש, בלא קשר לתאריך ביקורה המתוכנן של משלחת הצלב האדום הבין-לאומי בגטו טרזין, תאריך שעדיין לא נקבע סופית. עד סוף פברואר

ארובת התנור, השריד היחיד שנותר מצריף הילדים בבירקנאו

1944 לא ידעו אסירי מחנה המשפחות על ההערה בדבר "הטיפול המיוחד". הם הניחו שהם דרושים

לגרמנים לצורכי ראוה וקיוו להחזיק מעמד עד סוף המלחמה המיוחל, שתמיד נראה קרוב מאוד. ואולם ב-8 במרס 1944, בדיוק שישה חודשים אחרי בואם לאושוויץ, נלקחו בלילה אחד 3,792 אנשי טרנספורט ספטמבר שנשארו עד אז בחיים והומתו בתאי הגז. במחנה המשפחות נותרו אסירים מ-5,007 אסירי שני הטרנספורטים של דצמבר 1943 ואליהם הצטרפו במאי 1944 עוד 7,500 אסירים מגטו טרזין. את בואם של אלה שוב ניתן להסביר בהיגיון: בגטו טרזין הצטופפו אז 46,000 איש בשטח של פחות מ-800 מטרים רבועים. לקראת בואה הקרב של משלחת הצלב האדום הבין-לאומי היה הכרח לדלל את האוכלוסייה. אכן, במאי

הטרנספורט הראשון מגטו טרזין לאושוויץ יצא מן הגטו ב-26 באוקטובר 1942, האסירים עברו סלקציה על רציף הרכבת, ורק מעטים מהם, גברים ונשים שנראו כשירים לעבודה פיזית, נותרו בחיים. ילדים וזקנים נשלחו היישר לתאי הגז. אסירי גטו טרזין ידעו רק שיעד הטרנספורטים הוא מקום מעורפל המכונה "מזרח".

ואולם בספטמבר 1943 השתנו פני הדברים: ב-6 בספטמבר יצאו מן הגטו בשני טרנספורטים 5,007 איש, אישה וילד. נאמר להם שהם עומדים לייסד מחנה עבודה חדש במזרח, ולכן הועמדו בראש

היוצאים שני אנשים מרכזיים מהנהגת הגטו: ד"ר ליאו יאנוביץ, עד אז מזכיר מועצת הזקנים, ופרדי הירש, סגן מנהל המחלקה לטיפול בנזיר. היעד האמיתי היה גם הפעם אושוויץ, אבל בראשונה בתולדות הטרנספורטים היהודיים לא נעשתה בין הבאים סלקציה, איש לא הומת בתאי הגז: כולם, מתינוקות ועד זקנים, נותרו בחיים, שער ראשם לא גולח, כמנהג אושוויץ, והם לא אולצו ללבוש את בגדי האסירים המפוספסים באפור-כחול, אלא הורשו לשמור על הבגדים שלבשו בשעת הטרנספורט או שקיבלו בגדים "אזרחיים" שנותרו מן המובלים להשמדה עד כה. כולם הועברו למחנה ריק שבנייתו עדיין לא הושלמה, שנשא את הסימון B/2/b אך כונה בפני כולם Familienlager מחנה המשפחות.

מלבדו היה קיים בתשלובת של אושוויץ-בירקנאו רק עוד מחנה משפחות אחד: מחנה הצוענים. תולדותיהם של שני מחנות המשפחות אמנם נבדלות זו מזו, אבל סופם היה שווה - חיסול.

הקמת מחנה הצוענים מתועדת במכתב של הימלר מדצמבר 1942 ובהוראת ביצוע מפברואר 1943,

ואילו בנוגע למחנה המשפחות של אסירי טרזין לא נמצא עד היום כל מסמך גרמני שיש בו כדי לאשר את סיבת הקמתו ואת ייעודו בתוכנית ה"ס".

לפי סברה אחת היתה הקמת המחנה קשורה בביקורה המתוכנן של משלחת הצלב האדום הבין-לאומי בגטו טרזין: מה יהיה אם חברי המשלחת יבקשו לדעת איפה אותם אסירים שנשלחו משם "לעבודה במזרח"? הרי רובם כבר הושמדו. אם אכן תתקש משלחת הצלב האדום הבין-לאומי לבקר גם במחנה של אסירי טרזין במזרח, הוא חייב להיות קיים. הסברה הזאת אינה נראית הגיונית: למה להקים מחנה ראוה בלב לבנה של תשלובת ההשמדה המצחינה, בצלן

פרדי קבע את נוהלי המעון כבר בימי קיומו הראשונים והם לא השתנו במידה רבה גם אחרי מותו. אם בפראג ובגטו טרזין היתה השמירה על בריאות הגוף חלק חשוב בחינוך הנוער היהודי, כאן היא היתה המטרה העיקרית, הקיומית. פרדי הכריח את הילדים להתרחץ במים הדלוחים של בירקנאו, גם בימי החורף הקשים, כאשר לרשות שישה-שמונה מהם סחבה אחת בתור מגבת, והמדריכים היו חייבים לבדוק את ניקיון הידיים, הצוואר ואף המפשעה כדי למנוע התפשטות כינמת ומחלות מידבקות, וכן לבדוק את ניקיון הדרגשים וכלי האוכל. הילדות והילדים הקטנים לנו בצריפים עם אמהותיהם, והילדים הגדולים יותר לנו בצריפים עם אבותיהם או עם מדריכיהם. אחרי הקימה היו המדריכים ועוזריהם מביאים את הילדים אל המחראות שורות-שורות של חורים עגולים בתוך ספסלי בטון ארוכים - ואל צריפי הרחצה שבהם שורות של ברזים ומתחתם שוקת עץ ורצפתם מרופשת וחלקלקה. לקראת השעה שמונה נכנסו כולם למעון. למיפקד שערכו אנשי הס"ס פעמיים ביום, בבוקר ובשעות אחר הצהריים המוקדמות, התייצבו הילדים בתוך המעון, והיתה בכך הקלה עצומה, בייחוד בחודשי החורף של פולין, כשהיתה הטמפרטורה יורדת עד 20 מעלות מתחת לאפס, והעמידה בחוץ, בביגוד דל, בלא תנועה, היתה לאסירים רבים עינוי גדול יותר אף מן הרעב. במעון לא התעללו אנשי הס"ס לא בילדים ולא במדריכים, וסטירות הלחי המעטות שסטרו היו קשורות בדרך כלל לספירה, בחמישיות, שלא התאימה למצבה. אם לחיי אדם לא היה כל ערך כשלעצמו, היה להם ערך כמספר - חיים או מתים, המספר היה חייב להיות מדויק. הילדים ידעו את חשיבותו של מיפקד תקין ומהיר, בעיקר מבחינתו של פרדי, והם היו ממושמצים, בראש ובראשונה למענו.

המעון היה צריך מחנה רגיל, בלי חלונות מלבד פתחי אוורור מתחת לתקרה. מקצה הבלוק אל קצהו עברה באמצע ארובה ששימשה גם דוכן, גם במה. הילדים נחלקו לקבוצות לפי הגיל, 10 עד 15 בקבוצה, וישבו מעגלים-מעגלים על שרפרי עץ נמוכים. הקבוצות ישבו צפופות זו לזו, והתלמידים יכלו לשמוע גם את השיעורים בשתי הקבוצות הסמוכות, לפחות. על ההורים ושאר תושבי המחנה נאסרה הכניסה למעון הילדים, גם מחמת חוסר מקום, גם כדי לשמור על הניקיון ועל רכוש המעון המועט. המעון משך אליו אסירים בעלי מלאכה ממחנה הגברים שמתוקף תפקידם הורשו לנוע בין המחנות. אף שיצר ההישרדות של אסיר במחנה השמדה אסר על געגועים לעבר, כאן כאילו בא אליהם משב מימים רחוקים, כשהיו גם להם בית ומשפחה, ולעתים הביאו מתנה למעון: נייר, עיפרון, ספר, בגד, צעצוע. גם אנשי הס"ס נטו לפקוד את המעון, אולי אף הם מתוך זיק של אנושיות, קצר וחולף.

1944 התיר הימלר לנציגי הצלב האדום הבין-לאומי לבקר בגטו טרזין ובאחד ממחנות העבודה, בלי לציין את שמו.

קיומו של מחנה המשפחות נעשה מיותר מיד לאחר ביקורה של משלחת הצלב האדום הבין-לאומי בגטו טרזין ב-23 ביוני 1944, ביקור שמנקודת ראותו של מנגנון הס"ס היה מוצלח ביותר ועל כן גם לא הביעו חברי המשלחת משאלה לראות מחנה עבודה במזרח ולא שאלו לאן נעלמו עשרות אלפי האסירים שהוצאו מהגטו עד אז. בימים האחרונים של יוני 1944 נעשתה במחנה המשפחות סדרה של סלקציות. כשלושת אלפים וחמש מאות גברים ונשים צעירים נשלחו לעבודה במחנות בגרמניה (רק שלישי מהם שרדו עם תום המלחמה). הנותרים, כ-6,500 איש, אישה וילד, הושמדו בגז בין 10 ל-12 ביולי 1944.

מעון הילדים

אין עדות ישירה באשר לייסוד בלוק הילדים בבירקנאו. המדריכים משני הטרנספורטים שיצאו מגטו טרזין ב-6 בספטמבר 1943 והגיעו ראשונים למחנה המשפחות סיפרו על כך לעמיתיהם שבאו למחנה בדצמבר אותה שנה (ורק מאלה שרדו אחדים, ואני בתוכם).

לדבריהם, פרדי וליאו יאנוביץ, המזכיר הכללי של מועצת היהודים בגטו טרזין והראשון ברשימה של טרנספורט ספטמבר, שנועד לעמוד בראש מה שכונה "מחנה עבודה חדש במזרח", פנו ימים ספורים אחרי בואם אל מיפקד המחנה. הם ציינו שנוכחות הילדים בצריפים מפריעה לעבודת המבוגרים ולקיום המשמעת במחנה, בייחוד בשעות המיפקד, והציעו שבשעות היום ירכזו את הילדים, רובם דוברי צ'כית בלבד, בצריף ("בלוק" בשפת המחנה) נפרד וילמדו אותם ראשית לכול את הפקודות הגרמניות הדרושות לחיי המחנה. לא ברור באיזה דרג של מנגנון הס"ס אושרה הקמת המעון ועד כמה אישור זה היה חלק מן ההכנות לקראת ביקורה של משלחת הצלב האדום הבין-לאומי שהיתה אמורה לפקוד את גטו טרזין בשנת 1944.

עם 5,007 היוצאים מטרזין לבירקנאו בשני טרנספורטים (המסומנים DI-I Dm) ב-6 בספטמבר 1943 נמנו 274 ילדים עד גיל ארבע-עשרה, ורובם הגדול, להוציא פעוטות וילדים חולים, נקלטו במעון.

פרדי בחר את עובדי המעון, כעשרים איש, על סמך היכרות אישית עם מורים מבתי-הספר היהודיים בפראג ובברנו, מדריכים ומטפלים מפראג ומגטו טרזין. לאם בית מינה את הנקה אפשטיין, בעבר מנהלת מעון התינוקות היהודי ברובע וינוהראדי (Vinohrady) בפראג. הנקה בת ה-38, רווקה, שכל עולמה הילדים חסרי הבית שבטיפולה, הוסיפה גם בבירקנאו להיות זריזה, נמרצת ובעלת תושייה כדרכה. היא לימדה את המדריכות להכין מסרגות מקיסמי עץ ולתקן דברי לבוש בעזרת חוטים שהוצאו משמיכת האסירים המחוספסת.

אחרי המתתם בתאי הגז של אנשי טרנספורט ספטמבר, לרבות ילדי המעון ומדריכיו, לא היה אפשר עוד להסתיר מפני הילדים את המוות האורב לכולם. גם הקטנים ידעו לומר: "נצא דרך הארובה", בלי להבין כיצד הדבר אפשרי מבחינה מעשית. שעה שהיתמר מן הארובות עשן שחור סמיך התבדחו הגדולים: "היום שורפים שמנים", דיברו בגלוי על המוות הצפוי, אם כי לא יכלו לתפוס את מלוא משמעותו.

ב-8 במרס הוטל בלילה עוצר חמור על מחנה המשפחות. הנותרים בו שמעו צעקות וטרטור של מכוניות משא באות ויוצאות - ובבוקר היה המחנה השכן ריק. מארובות המשרפות עלה עשן סמיך. ביום-יומיים הראשונים אחרי ליל האימים, אחרי שהחלו להגיע הידיעות על מותם של אנשי טרנספורט ספטמבר, היה המעון כבית אבלים: הכול היו המומים, דיברו בלחש, לא נשמעו לא שירה ולא צחוק. ואולם עד מהרה גבר הצימאון לחיים: התפנו משרות, נוסף מקום על הדרגשים בצריפי המגורים, מרכוש היוצאים נותרו שמיכות טובות. שגרת המעון חזרה למסלולה.

הילדים אהבו להיות במעון, ודי היה בכך. המדריכים לא שאלו את עצמם לשם מה להורות את האלף-בית או ללמד גאוגרפיה, לשם מה לשנן את כללי הדקדוק הצ'כי או ללמד על כוח המשיכה של כדור הארץ, כאשר המוות אורב בפתח. להם היתה ההדרכה נחוצה לא פחות משהיתה דרושה לחניכיהם. גם בשבילם היתה זאת דרך השכחה, חיוב החיים בכל יום שנותר.

במאי 1944 הגיעו עוד 7,500 אסירים מגטו טרזין, והצפיפות במחנה היתה שוב איומה. אמנם רבים מילדי מאי נקלטו במעון ואף נתקבלו מדריכים חדשים, גם לפעילות עם בני נוער שנותרו בבלוקים, אבל הזמן הקצר שהפריד בין בוא החדשים לחיסול הצפוי של אנשי דצמבר לא אפשר גיבוש מלא. ב-18 ו-19 ביוני היו אמורים להסתיים ששת חודשי החסד עד "הטיפול המיוחד" הצפוי, אבל דבר לא קרה. לקראת סוף יוני החלו להופיע במחנה כתבניות ממחנה הנשים כדי לערוך רישום של האסירים, וד"ר מנגלה הרבה לבקר במעון. הוכרז על סלקציות, לגברים בנפרד ולנשים בנפרד, גם במעון נעשתה סלקציה. ב-6 ביולי 1944, אחרי צאת הגברים והנשים הכשירים לעבודה ממחנה המשפחות, הילדים, האמהות, הזקנים, החולים, הלא-כשירים לעבודה שנותרו במחנה המשפחות, הומתו בתאי הגז ב-10 וב-11 ביולי 1944. על קירות מעון הילדים נותרו מיותמים האינדיאנים, האסקימואים, שלגייה ושבעת הגמדים. ■

פרדי קבע את הכללים: הילדים אכלו בתוך המעון גם את המרק היומי, שהובא בחביות מהמטבח שבקדמת המחנה והיה סמיך וחם יותר מהמרק של האסירים הרגילים, וגם את תוספות המזון שפרדי השיג בשבילם - תחליף קפה עם מעט חלב, אטריות מבושלות בחלב, לחם לבן, פיסת עוגה, מרק שבושל מתוכנן של חבילות שנמעניהן מתו בינתיים והן הובאו למעון בעגלה מן הדואר במחנה הראשי באושוויץ. התוספות באו במנות זעומות, לא באופן יומיומי סדיר, אך המעט הוסיף כוח וחדוות חיים. אכן, מבחינה בריאותית היה מצבם של הילדים טוב בהרבה ממצבם של שאר תושבי המחנה. שיעור התמותה הכללית מ"מוות טבעי" מחמת תנאי המקום הגיע בששת חודשי השהות של אנשי טרנספורט ספטמבר במחנה המשפחות ל-22 אחוזים ובקרב אנשי דצמבר אף היה גבוה יותר.

הלימודים לא היו לימודים במובן הרגיל ואף לא כפי שהתקיימו במחתרת בגטו טרזין. הכול היה תלוי במדריך ובכושר האלתור שלו, ביכולתו להעסיק את חניכיו, לרתק אותם, להפעיל וללמד אותם בלי אמצעי עזר מלבד זיכרונו. היתה במעון "ספרייה" ובה כתריסר ספרים שנאספו באקראי. היתה שם גם ספרנית או, ליתר דיוק, שומרת ספרים, נערה מקרב בני הנוער שעל-פי גילם כבר לא היו זכאים להימנות עם ילדי המעון. כדי לאפשר את הימצאותם במעון, העסיקו אותם פרדי וממשיכיו בעבודות עזר כמו הסקת התנור, הבאת מזון מהמטבח, שמירה על ניקיון הצריף. המדריכים עצמם שימשו מעין ספריית השאלה: הם סיפרו באריכות, בהמשכים, את תוכנם של ספרים שקראו בעבר והתחלפו בקבוצות, כדי להרחיב את מלאי הספרים שבעל-פה.

בערב שבת ובשבת היו נערכות מסיבות משותפות לכל המעון, וכל קבוצה היתה רשאית להכין קטע של חמש דקות. לימוד הטקסט, השירים, הכנת התלבושות המרומזות מן המעט שהיה מצוי בבלוק-אלה העסיקו את הקבוצות שעות רבות.

מקצה המחנה, מקום הימצאו של בלוק 31, היה אפשר לראות במרחק קטן את הרציף של תחנת הרכבת, את הטרנספורטים המגיעים יומיום, את השיירות המסתדרות לסלקציה; ומצד ימין, מרוחקות מעט יותר, נראו ארובות המשרפות המעלות יום ולילה להבה ועשן סמיך מצחין. פרדי אסר על המדריכים לדבר עם הילדים על מוות, על תאי גז או על משרפות - ואכן, עד השמדתו של טרנספורט ספטמבר בלילה של 8 במרס 1944 עדיין היתה העמדת הפנים אפשרית. עדיין היתה תקווה שמחנה המשפחות, על תנאיו המיוחדים, נועד לתצוגה וישרוד עד סוף המלחמה.

שלמה דיאמנט - ארכיטקט ופסל

חודשים, אך בעקבות הלשנה של אחת השכנות הגרמניות, נעצרה המשפחה על ידי הגסטפו. הם גורשו למחנה סרד ומשם לגטו טרזיינשטאט.

בגטו עבד שלמה כחרש ברזל:

"...היינו מיצרים גרזנים ופטישים. הממונה, גרמני מחבל הסודטים, היה מביא לנו תפוח אדמה שרוף בתמורה לעבודה טובה. זה היה גם תרופה לדיזנטריה. היינו מקבלים חצי כיכר לחם לשלושה ימים. פעם אחת נעלם לי הלחם, גנבו לי אותו. זה היה נורא. עליתי לגבעה וניסיתי לאכול פרחים צהובים [...] הקאתי אותם אחרי זה".

לאחר שיחרור הגטו, בתחילת חודש מאי 1945, המשפחה שבה לפזינוק ושלמה חזר ללימודים בתיכון, במגמת אמנות. מיד אחרי מבחני הבגרות, בחודש מאי 1949, עלה לארץ, הצטרף ללוחמים במלחמת העצמאות ונפצע בקרבות.

שלמה למד אדריכלות בטכניון ובסיום לימודיו פתח משרד אדריכלים שזכה להצלחה רבה.

במהלך השנים שלמה כמעט ולא דיבר על חוויותיו בשואה, אלא נתן להן ביטוי באמצעות עבודות האמנות שלו. על הפסל "איש טרזין" סיפר:

"תראו אותי, הבטן שלי מכווצת, תמיד רעבה, קערה אחת קטנה של מרק "טונקה" ביום. הבגדים שלי קרועים, מקומטים ומלוכלכים לאחר תלאות הטרנספורט. אין לי תקווה ואין לי רצון. אני כמו "תרנגול כפרות", מותח את צווארי, מחפש תמיד אוכל ומועד לשחיטה. ■

הארכיטקט והפסל שלמה דיאמנט הלך לעולמו בחודש אוקטובר 2023. לאחר מותו מסרה המשפחה לבית טרזין אחת מעבודותיו, פסל ברונזה שנקרא "איש טרזין".

שלמה נולד בשם זיגמונד דיאמנט בשנת 1928 בברטיסלבה (כיום סלובקיה). משפחתו התגוררה בפזינוק, עיירה קטנה ליד ברטיסלבה. לשלמה היו שתי אחיות, גרטה וליה.

בתאריך 14 במרץ 1939, הוכרזה סלובקיה כמדינה עצמאית. ארבעה ימים לאחר מכן השתלט צבא גרמני על פזינוק, וכל יהודי העיירה רוכזו ליד בית הכנסת, שם הוכו והושפלו. אביו של שלמה כמעט ואיבד את שמיעתו בעקבות ההתעללות שעבר. בקיץ 1942 נשלחו כמעט כל יהודי פזינוק למזרח, מלבד היהודים שסומנו כ"חיוניים למשק", ובהם משפחת דיאמנט. במשך כשנתיים נרגעו הרוחות עד אשר באפריל 1944 הצליחו שני אסירים, רודולף וורבה ואלפרד ווצלר, לברוח ממחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו. הם הגיעו לפזינוק והתארחו אצל משפחת דיאמנט, אשר למדה מפייהם על הזוועות בפולין. בקיץ 1944 החליטה המועצה הלאומית הסלובקית להתקומם נגד היטלר, אך הצבא הגרמני השתלט במהרה על המרד ובעקבות זאת יצא צו שהורה על גירוש כל הגברים בני 16-60 מסלובקיה. ממשלת סלובקיה ניסתה למנוע את המהלך הזה, ולבסוף הסכימה לדרישת הימלר לספק 15,000 איש לעבודות כפיה, בהם יהודים רבים. בעקבות זאת החלו מירדפים ומעצרים יומיומיים לאיסוף הגברים.

משפחת דיאמנט מצאה מיסתור אצל משפחת זארובה למספר

הפסל שנתרם על ידי המשפחה ניצב כיום על קיר החזית בכניסה לבית טרזין.

בית טרזין מתכבד להזמין אתכם לטקס

יום הזיכרון לשואה ולגבורה

תשפ"ד 2024

בסימן

85 שנה למבצע ההצלה
"קינדרטרנספורט"

06.05.2024

יום שני כ"ח בניסן תשפ"ד

09:45 התכנסות
10:00 צפירה וטקס זיכרון

בית טרזין, קיבוץ גבעת חיים איחוד, עמק חפר

הנה המזודה
בחדר השינה שלי,
עדה אילמת.
עם שתי תניות.
תחנת מטריק, פראג
רויאל סקוט, לונדון - גלגו
מזודת עור
ממדינה רחוקה
צ'כוסלובקיה,
מכילה את כל האהבה
שהורים יכלו לארוז
עבור ילד בן 5
שיצא למסע חייו

ילד לא ידוע

אנדרטת "For the child" לזכרו של סר ניקולס ויטון, פראג צ'כיה | צילום: Luděk Kovář

דמי חבר שנתיים בעמותה
120 ש"ח ליחיד, 180 ש"ח לזוג

לתשלום ולתרומות: ■ כרטיס אשראי (טלפון 058-6369515, 04-6369515)
■ PayPal

■ העברה בנקאית - בנק לאומי סניף חדרה 907 חשבון מס' 12106/92

IBAN IL 400109070000001210692

■ המחאה לפקודת בית טרזין (גבעת חיים איחוד, עמק חפר 3893500)

דפי הקשר יוצאים בסיוע:

בית טרזין, קרן להנצחת זכר חללי גטו טרזיינשטאט [ע.ר.]
גבעת חיים איחוד, ד.ב. עמק חפר, 3893500
טל: 04-6369515 פקס: 04-6369793
info@bterezin.org.il www.bterezin.org.il

